

**WYTYCZNE WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI I PRAKTYKI SĄDOWEJ W ZAKRESIE PRAWNOKARNEJ OCHRONY
RODZINY**

z dnia 9 czerwca 1976 r.

(VI KZP 13/75)

Sąd Najwyższy na posiedzeniu Izby Karnej w dniu 9 czerwca 1976 r. w pełnym składzie:

Przewodniczący: Prezes Sądu Najwyższego B. Dzięcioł; Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego: W. Berutowicz;

sędziowie Sądu Najwyższego: B. Bartosik (sędzia SW deleg. do SN), J. Bratoszewski, M. Budzianowski, J. Cieślak, J. Dankowski, Z. Durkiewicz (sędzia SW deleg. do SN), S. Fornalik, J. Gaj (sędzia SW deleg. do SN), K. Grzebuła, L. Jax, A. Kafarski, F. Karalna, I. Kazimierczak, W. Komorniczak, S. Katowski, F. Kozłowski (sędzia SW deleg. do SN), R. Kryżę, Z. Kwiecień. T. Majewski, J. Matysiak, S. Mirski, R. Młynkiewicz (sprawozdawca), K. Mochtak, M. Paluch, S. Paweła, J. Polony (sprawozdawca), J. Pustelnik, A. Pyszkowski, M. Regent-Lechowicz, T. Rybicki (sędzia SW deleg. do SN), W. Sikorski, R. Staszkiwicz, M. Szabela, J. Szamrej, W. Sutkowski, K. Wagner, J. Wieczorek, Z. Ziemia, W. Żebrowski, J. Żurawski, A. Zylewicz;

protokolanci: H. Kmieć, Z. Piechnik-Góralczyk, M. Tokarska – członkowie Biura Orzecznictwa SN,

z udziałem Ministra Sprawiedliwości J. Bafii i Zastępcy Prokuratora Generalnego PRL K. Kukawki,

po rozpoznaniu w dniach 28 maja i 9 czerwca 1976 r.

1) wniosku Prokuratora Generalnego PRL z dnia 19 lutego 1975 r. o ustalenie wytycznych wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w sprawie prawnokarnej ochrony rodziny i

2) wniosku Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego z dnia 5 maja 1975 r. o ustalenie wytycznych wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w zakresie stosowania przepisów związanych z ochroną rodziny oraz po wysłuchaniu wniosku Zastępcy Prokuratora Generalnego PRL i wypowiedzi Ministra Sprawiedliwości, zważywszy, że:

- rodzina jako podstawowa komórka struktury społecznej spełnia doniosłe funkcje w zakresie biologicznego rozwoju narodu oraz wychowania młodego pokolenia na prawych i świadomych swych obowiązków obywateli,

- z racji swojej roli w społeczeństwie i znaczenia w życiu osobistym obywatela rodzina ma zagwarantowaną w Konstytucji PRL opiekę państwa, które w trosce o umocnienie rodziny zapewnia jej wszechstronną ochronę prawną oraz pomoc socjalną i materialną, a w tym również zabezpiecza realizację praw oraz obowiązków alimentacyjnych;

- w systemie ochrony prawnej przepisy karne są środkiem ostatecznym, ale niezbędnym do zabezpieczenia rodziny przed groźnymi czynami godzącymi w jej dobro zarówno ze strony samych członków rodziny, jak i ze strony innych osób;

- jednolita wykładnia, a także właściwe stosowanie tych przepisów jest istotnym warunkiem skuteczności ich oddziaływania indywidualnego i społecznego;

- szczególnej uwagi organów wymiaru sprawiedliwości wymagają zwłaszcza te przestępstwa przeciwko rodzinie, które wyróżniają się wysokim stopniem społecznego niebezpieczeństwa i znacznym nasileniem, a mianowicie: znęcanie się nad członkami rodziny, rozpijanie małoletnich oraz uchylanie się od obowiązku alimentacji – na

podstawie art. 24 lit. c i art. 28 pkt 2 ustawy z dnia 15 lutego 1962 r. o Sądzie Najwyższym (Dz. U. Nr 11, poz. 54 z późn. zm.) uchwalił, co następuje:

1. Przepęstwo określone w art. 184 § 1 k.k., występujące przeważnie w postaci znęcania się nad członkami rodziny, stanowi rażące naruszenie obowiązków rodzinnych, prowadzi najczęściej do rozkładu pożycia małżeńskiego i rozbicia rodziny oraz demoralizacji młodzieży.

Przedmiotem czynności wykonawczej przewidzianej w art. 184 § 1 k.k., a określonej jako znęcanie się, mogą być wyłącznie wymienione w tym przepisie kategorie osób, a mianowicie: członkowie rodziny sprawcy, inne osoby pozostające w stałym lub przemijającym stosunku zależności od niego, małoletni lub osoby bezradne.

Wieloletnia praktyka wymiaru sprawiedliwości wskazuje, że ofiarami przestęstwa określonego w art. 184 § 1 k.k. są w znacznej większości wypadków członkowie rodziny, a wśród nich przeważnie żona i dzieci, a więc osoby, którym sprawca – z natury łączącej go z nimi więzi rodzinnej i z mocy prawa – obowiązany jest świadczyć pomoc oraz działać dla ich dobra (art. 23, 87, 95 § 1 i 3, art. 96 k.r.o.).

Przestęstwo to zatem godzi w podstawowe zasady współżycia w rodzinie, decydujące o jej spójności i trwałości, stanowi rażące naruszenie obowiązków rodzinnych i istotny czynnik wpływający na rozkład małżeństwa oraz rozbicie rodziny, a w konsekwencji na osłabienie jej funkcji wychowawczej z dalszymi szkodliwymi tego następstwami dla rozwoju fizycznego, psychicznego i moralnego oraz procesu przystosowania społecznego dzieci i młodzieży. Rodzina jest w tym procesie pierwszym wzorcem współżycia społecznego. Od atmosfery w niej panującej, wzajemnego poszanowania i solidarności jej członków zależy przede wszystkim prawidłowe kształtowanie się charakteru i osobowości dziecka oraz – gdy dorośnie – jego postawa w stosunkach międzyludzkich, decydujących w znacznym stopniu o jakości życia.

2. Ustawowe określenie: „znęca się” oznacza działanie albo zaniechanie, polegające na umyślnym zadawaniu bólu fizycznego lub dotkliwych cierpień moralnych, powtarzającym się albo jednorazowym, lecz intensywnym i rozciągniętym w czasie.

Od strony przedmiotowej pojęcie znęcania się oznacza zazwyczaj zachowanie złożone z jedno – lub wielorodzajowych pojedynczych czynności naruszających różne dobra, np. nietykalność ciała, godność osobistą, mienie – systematycznie powtarzające się.

Całość tego postępowania określonego zbiorowo, którego poszczególne fragmenty mogą wypełniać znamiona różnych występów (np. art. 166, 167, 181, 182, 212 k.k.), stanowi jakościowo odmienny, odrębny typ przestęstwa, zagrożony surowszą karą.

Wyjątkowo za znęcanie się można uznać postępowanie wprawdzie ograniczone do jednego zdarzenia, zwartego czasowo i miejscowo, lecz odznaczające się intensywnością w zarwaniu dolegliwości fizycznych lub psychicznych, a zwłaszcza złożone z wielu aktów wykonawczych rozciągniętych w czasie.

Do bytu przestęstwa określonego w art. 184 § 1 k.k. nie jest konieczne działanie (np. bicie, zniewagi, groźby, zniszczenie mienia). Można je popełnić także przez zaniechanie (np. niedostarczenie pożywienia dziecku lub osobie chorej). O uznaniu za znęcanie się zachowania sprawiającego ból fizyczny lub dotkliwe cierpienia moralne decyduje ocena obiektywna, a nie subiektywne odczucie pokrzywdzonego.

Cechą podmiotową znęcania się jest umyślność, która w zasadzie występuje w postaci zamiaru bezpośredniego, wyrażającego się w chęci wyrządzenia krzywdy fizycznej lub moralnej, dokuczenia, poniżenia itp. – obojętnie, z jakich pobudek. Nie można jednak wyłączyć popełnienia niekiedy przestęstwa określonego w art. 184 k.k. z zamiarem ewentualnym. W takim wypadku niezbędne jest ustalenie na podstawie konkretnych okoliczności, że sprawca, dążąc bezpośrednio do innego celu, jednocześnie godził się na wyrządzenie pokrzywdzonemu dotkliwych przykrości i cierpień (np. przy nadmiernym, szkodliwym dla zdrowia fizycznego i psychicznego, karceniu dzieci, stosowanym w celach wychowawczych).

3. Przez określenie: „członek rodziny”, o którym mowa w art. 184 § 1 k.k., należy rozumieć przede wszystkim małżonka, rodziców i dzieci sprawcy, a ponadto osoby pozostające z nim w stosunku przysposobienia.

Z treści art. 5 pkt 7 i art. 79 Konstytucji PRL, przepisów prawa rodzinnego, prawa pracy i aktów prawnych z dziedziny socjalnej wynika, że ustawodawca, statuując szczególną ochronę rodziny ze strony państwa, nadał charakter instytucjonalny tej najmniejszej grupie społecznej, jaką tworzą małżonkowie oraz rodzice i dzieci.

Wzajemne stosunki, prawa i obowiązki przecie wszystkim członków tej grupy społecznej podlegają szczegółowej regulacji prawnej.

Wprowadzenie do art. 184 § 1 k.k. pojęcia: „członek rodziny” sprawcy w zestawieniu z art. 186 § 1 k.k., w którym użyto wyjaśnionego w art. 120 § 5 k.k. określenia: „osoba najbliższa”, oraz z art. 175 k.k., wymieniającym *expressis verbis* rodzaj pokrewieństwa, świadczy o tym, że w każdym z tych przepisów chodzi o inny krąg osób.

Skoro zaś brak w kodeksie karnym definicji: „członek rodziny” jako określenia swoistego dla tej ustawy, należy je interpretować zgodnie z przepisami prawa rodzinnego, a w szczególności art. 23 i 121 § 1 k.r.o.

Przez członka rodziny sprawcy, o którym mowa w art. 184 § 1 k.k., należy więc rozumieć jego małżonka, rodziców i dzieci, a ponadto osoby pozostające z nim w stosunku przysposobienia. Tym wszystkim osobom art. 184 § 1 k.k. zapewnia ochronę z racji samej ich przynależności do rodziny, nie wymagając istnienia innej trwałej więzi faktycznej ze sprawcą, jak wspólne zamieszkanie lub prowadzenie razem gospodarstwa domowego.

Podwójna więź: naturalna i formalnoprawna, łącząca małżonków oraz rodziców i dzieci, z samej swej istoty jest tak ścisła, zakłada tak bliskie i bezpośrednie kontakty między nimi, że zawsze stwarza sposobność do ewentualnego wykorzystywania i używania przewagi jednych nad drugimi, przybierających w skrajnych wypadkach formę znęcania się – nawet wtedy, gdy osoby te nie przebywają stale ze sobą, lecz mieszkają i gospodarują oddzielnie.

Innym krewnym lub powinowatym sprawcy oraz osobom pozostającym z nim faktycznie we wspólnym pożyciu przysługuje ochrona określona w art. 184 k.k. z reguły z powodu zależności od sprawcy, ewentualnie małoletniości lub bezradności, które to cechy niejednokrotnie występują łącznie.

Stosunek zależności od sprawcy – w rozumieniu art. 184 § 1 k.k. – zachodzi wówczas, gdy pokrzywdzony nie jest zdalny z własnej woli przeciwstawić się znęcaniu i znosi je z obawy przed pogorszeniem swoich dotychczasowych warunków życiowych (np. utratą pracy, środków utrzymania, mieszkania, rozłąką lub zerwaniem współżycia ze sprawcą).

Stosunek tego rodzaju może istnieć z mocy prawa (np. w razie ustanowienia opieki lub umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej) albo na podstawie umowy (np. między pracodawcą a pracownikiem, najemcą lokalu a wynajmującym itp.).

Może także wynikać z sytuacji faktycznej, stwarzającej dla sprawcy sposobność znęcania się przy wykorzystaniu nad ofiarą przewagi, jaką mu daje łącząca ich więź materialna, osobista lub uczuciowa.

Tego rodzaju sytuacja może zachodzić w konkretnych okolicznościach między osobami należącymi do tzw. wielkiej rodziny, o której stanowią niektóre przepisy kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (art. 14 § 1, art. 128 i 144 § 1 i 2), a mianowicie między krewnymi i powinowatymi w linii prostej oraz rodzeństwem, zwłaszcza wspólnie zamieszkałymi.

Taką sytuację stwarza również związek oparty na wspólnym życiu, funkcjonujący na tych samych zasadach, jak formalnie założona rodzina, a także fakt wspólnego zamieszkania i wykonywania władzy rodzicielskiej nad wspólnymi dziećmi przez rozwiedzionych małżonków.

Bezradne są osoby, które z powodu swoich właściwości fizycznych: podeszłego wieku, kalectwa, obłożnej

choroby, lub właściwości psychicznych (np. upośledzenie umysłowe) nie mają możliwości samodzielnie ani decydować o swoim losie, ani zmienić swojego położenia.

Małoletnimi są osoby, które nie ukończyły lat 18 (art. 10 § 1 k.c.), chyba że uzyskały wcześniej pełnoletność przez zawarcie związku małżeńskiego (art. 10 § 2 k.c.).

4. Spowodowanie przez znęcanie się skutku wykraczającego poza ramy pojęcia znęcania się i wyczerpującego znamiona innego przestępstwa uzasadnia kumulatywną kwalifikację prawną takiego czynu (art. 10 § 2 k.k.).

W istocie fizycznego znęcania się, przewidzianego w art. 184 § 1 k.k., mieszczą się akty wykonawcze polegające zwykle na naruszeniu nietykalności cielesnej pokrzywdzonego, określonym w odrębnym przepisie art. 182 k.k. W związku z tym, że stanowią one fragmenty przestępstwa zbiorowego zagrożonego karą surowszą, zostają pochłonięte przez jego ustawowe znamiona, a tym samym nie dają podstawy do kumulatywnej kwalifikacji prawnej.

W podobnej relacji do art. 184 § 1 k.k. mogą pozostawać niektóre przestępstwa należące do elementów składowych, zbiorczego pojęcia moralnego znęcania się (np. zniewaga określona w art. 181 § 1 k.k., groźba – art. 166 k.k., zmuszanie do określonego zachowania się określone w art. 167 k.k., niszczenie lub uszkodzenie mienia – art. 212 k.k.).

Inna sytuacja zachodzi wówczas, gdy sprawca przestępstwa określonego w art. 184 § 1 k.k. – do którego dokonania ustawa nie wymaga żadnego określonego skutku – spowodował w rezultacie znęcania się następstwa decydujące o wyczerpaniu tym czynem jednocześnie znamion innego przestępstwa (np. uszkodzenie ciała lub rozstrój zdrowia określony w art. 155 lub 156 k.k. albo śmierć ofiary określoną w art. 152, 157 czy 148 k.k.).

W takim wypadku nie jest ani możliwe, ani celowe rozgraniczanie czynu mającego w całości charakter znęcania się od tego jego fragmentu, z którego wyniknął określony skutek. Należy zatem zastosować kumulatywną kwalifikację prawną tego czynu zgodnie z dyspozycją art. 10 § 2 k.k.

Me ma natomiast podstawy do traktowania jako jeden z elementów znęcania się – a w konsekwencji do przyjęcia realnego zbiegu przepisów ustawy – takiego działania sprawcy powodującego określony skutek (np. uszkodzenie ciała lub pozbawienie życia), które stanowi zdarzenie oderwane w czasie i dające się wyraźnie oddzielić od czynności podjętych z zamiarem znęcania się.

Rozróżnienie tych dwóch odmiennych sytuacji zależy od konkretnych okoliczności faktycznych i ustaleń dokonanych w indywidualnej sprawie.

5. Czyn określony w art. 184 § 2 k.k. stanowi kwalifikowany typ przestępstwa znęcania się. Znamieniem ustawowym decydującym o surowszej, odpowiedzialności jest następstwo, polegające na targnięciu się pokrzywdzonego na własne życie.

W przepisie art. 184 § 2 k.k. wprowadzony został nowy typ przestępstwa znęcania się, kwalifikowany przez następstwo tego czynu.

Jest nim targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, przy czym do realizacji tego dodatkowego ustawowego znamienia wystarcza już sama próba samobójstwa.

Warunkami odpowiedzialności sprawcy za przestępstwo określone w art. 184 § 2 k.k. są: a) od strony przedmiotowej – ustalenie związku przyczynowego między znęcaniem się a zamachem samobójczym ofiary, b) od strony podmiotowej – objęcie tego kwalifikującego następstwa winą nieumyślną co najmniej w tej postaci, że sprawca powinien był i mógł je przewidzieć (art. 8 k.k.),

6. Przepis art. 185 k.k. ma na celu ochronę młodzieży przed niebezpiecznym dla jej zdrowia fizycznego i psychicznego oraz dla jej rozwoju moralnego nawykiem picia alkoholu.

Pijaństwo należy do zjawisk najbardziej niebezpiecznych społecznie. Jego ujemne skutki przejawiają się w różnych dziedzinach. Jest między innymi najczęściej źródłem konfliktów rodzinnych i przyczyną rozkładu pożycia małżeńskiego oraz jednym z istotnych czynników kryminogennych.

Największe jednak spustoszenie w sferze biologicznej (zdrowia fizycznego i psychicznego) oraz w sferze moralnej wyrządza, pijaństwo wśród młodzieży.

Do zespołu środków, które mają przeciwdziałać powstawaniu i szerzeniu się tego zjawiska, należy przepis art. 185 k.k., ustanawiający odpowiedzialność karną za rozpijanie małoletnich.

Podmiotem tego przestępstwa może być każdy. Jeżeli jest nim członek rodziny małoletniego, jego działanie godzi nie tylko w interes tego małoletniego, ale w dobro całej rodziny, a zwłaszcza w jej funkcję wychowawczą.

7. Przez pojęcie: „rozpija” jako znamię przestępstwa określonego w art. 185 k.k. rozumieć należy takie działanie, które stwarza niebezpieczeństwo przyzwyczajenia małoletniego do stałego picia napojów alkoholowych lub umocnienia w nim tego rodzaju skłonności. Rozpijanie oznacza działanie wielokrotne, powtarzające się z pewną częstotliwością.

Przepis art. 185 k.k. rozróżnia trzy postacie działania sprawcy w tym zakresie, a mianowicie: a) dostarczenie małoletniemu napojów alkoholowych, b) ułatwienie mu ich spożywania lub c) nakłanianie go do spożywania takich napojów. Działanie to niezależnie od tego, którą z wymienionych form przybiera, wyczerpuje

znamiona przestępstwa rozpijania, jeżeli jego wynikiem jest niebezpieczeństwo przyzwyczajenia małoletniego lub utrwalenia jego skłonności do stałego picia alkoholu, a w konsekwencji możliwość popadnięcia w nałóg.

Ten właśnie skutek w wypadku, gdy działanie sprawcy polega na dostarczaniu małoletniemu napojów alkoholowych, stanowi kryterium rozgraniczenia surowiej karanego przestępstwa przewidzianego w art. 185 k.k. od stanu faktycznego przewidzianego w art. 25 § 1 w zw. z art. 2 § 2 ustawy z dnia 10 grudnia 1959 r. o zwalczaniu alkoholizmu (Dz. U. Nr 69, poz. 434), występującego m. in. w postaci sprzedaży lub podania małoletniemu napojów o zawartości powyżej 4,5% alkoholu.

W samej istocie pojęcie: „rozpija” mieści się założenie wielokrotności działania. Jedynie działanie powtarzające się z pewną częstotliwością pozwala przyjąć, że w jego następstwie powstanie niebezpieczeństwo przyzwyczajenia małoletniego do spożywania alkoholu, które może przejść w nałóg.

Na wielokrotność działania wskazuje również opis w art. 185 k.k. czynności wykonawczych przy użyciu określenia: „spożywanie”.

W związku z tym należy przyjąć, że-jednorazowe działanie nie wyczerpuje znamiona przestępstwa określonego w art. 185 k.k., natomiast może stanowić występki przewidziany w art. 25 § 1 w zw. z art. 2 § 2 ustawy o zwalczaniu alkoholizmu.

Nie da się jednak wyeliminować i takiej sytuacji, że przy jednorazowym działaniu konkretne okoliczności mogą wskazywać na zamiar sprawcy przyzwyczajenia małoletniego do picia alkoholu. Wówczas należy rozważyć, czy czyn ten nie powinien być potraktowany jako usiłowanie przestępstwa określonego w art. 185 k.k.

8. Celem przepisu art. 186 § 1 i 2 k.k. jest ochrona praw alimentacyjnych przysługujących z mocy ustawy lub orzeczenia sądowego określonym osobom.

Polityka państwa zmierza do nieustannego podnoszenia poziomu życia narodu, a w tym do stałej poprawy

warunków materialnych obywateli w celu coraz pełniejszego zaspokojenia ich potrzeb.

Przejawem tej dążności jest m. in. zapewnienie realizacji praw

1 obowiązków alimentacyjnych (art. 79 ust. 3 Konstytucji PRL), w szczególności zaś utworzenie specjalnego funduszu przeznaczonego na wypłatę świadczeń pieniężnych dla dzieci i innych osób znajdujących się w trudnej sytuacji materialnej z powodu niemożności wyegzekwowania należnych im alimentów (ustawa z dnia 18 lipca 1974 r. o funduszu alimentacyjnym – Dz. U. Nr 27, poz. 157).

Jednym ze środków służących realizacji tych praw i obowiązków jest przewidziana w art. 186 § 1 i 2 k.k. karnoprawna ochrona uprawnień alimentacyjnych, przysługujących z mocy ustawy lub orzeczenia sądowego osobom wymienionym w tym przepisie.

Wyrazem zaś wzmożenia tej ochrony jest nowelizacja art. 186 k.k., polegająca na przekształceniu przestępstwa uchylania się od obowiązku alimentacyjnego na ścigane z urzędu, zamiast – jak było poprzednio – na wniosek (art. 20 ustawy o funduszu alimentacyjnym).

9. Uchylanie się od obowiązku łożenia na utrzymanie osoby uprawnionej do alimentacji zachodzi wtedy, gdy zobowiązany, mając obiektywną możliwość wykonania tego obowiązku, nie dopełnia go ze złej woli. „Uporczywe” uchylenie się oznacza długotrwałe postępowanie nacechowane nieustępliwością.

Sam fakt niewykonania określonego obowiązku nie jest równoznaczny z uchylaniem się od niego.

W pojęciu bowiem uchylania się zawarty jest negatywny stosunek psychiczny osoby zobowiązanej do nałożonego na nią obowiązku, sprawiający, że nie dopełnia ona tego obowiązku, mimo że ma obiektywną możliwość jego wykonania.

Innymi słowy, określenie: „uchyla się”, użyte w art. 186 k.k., oznacza umyślne zaniechanie spełnienia powinności (uwarunkowanej oczywiście możliwością) łożenia na utrzymanie osoby uprawnionej.

Jeżeli więc istnieje podejrzenie popełnienia tego przestępstwa, należy zbadać przede wszystkim przyczyny niewywiązywania się z obowiązku alimentacyjnego przez domniemanego sprawcę, które może niekiedy zdarzyć się z powodów obiektywnych (np. ciężkiej choroby i pobytu w szpitalu).

Karalność uchylania się od obowiązku alimentacyjnego *zależy* ponadto od istnienia dwóch następujących ustawowych znamion 1) uporczywości, charakteryzującej dodatkowo nastawienie psychiczne sprawcy i sposób jego postępowania oraz 2) skutku spowodowanego tym postępowaniem, polegającego na narażeniu pokrzywdzonego na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych.

Znamię uporczywości łączy w sobie dwa elementy.

Jeden z nich charakteryzuje postępowanie sprawcy od strony podmiotowej, a polega na szczególnym nastawieniu psychicznym wyrażającym się w nieustępliwości, chęci postawienia na swoim (obojętne z jakich pobudek), podtrzymywaniu własnego stanowiska na przekór ewentualnym próbom jego zmiany (np. mimo wszczęcia egzekucji cywilnej, przeprowadzenia rozmów ostrzegawczych itp.). Przejawem takiego nastawienia psychicznego bywa porzucenie pracy lub jej zmiana na gorzej płatną.

Drugi element, obiektywny, polega na trwaniu takiego stanu rzeczy przez pewien dłuższy czas (np. na wstrzymywaniu się z zapłatą kolejnych rat alimentacyjnych co najmniej przez 3 miesiące lub płaceniu ich nieregularnie albo w kwotach znacznie niższych od należnych).

10. Zaspokojenie podstawowych potrzeb oznacza dostarczenie środków materialnych koniecznych nie tylko do utrzymania, ale również do uzyskania niezbędnego wykształcenia i korzystania z dóbr kulturalnych.

Zakres podstawowych potrzeb życiowych nie jest pojęciem stałym i niezmiennym, lecz zależy od konkretnych warunków społeczno-ekonomicznych i stanu świadomości społecznej na danym etapie rozwoju społeczeństwa.

Im wyższy jest stopień tego rozwoju oraz przeciętny poziom życia obywateli, tym większe i bardziej różnorodne są potrzeby uznawane powszechnie za podstawowe.

W szczególności staje się niezbędne nie tylko zabezpieczenie każdemu człowiekowi minimum egzystencji w postaci środków przeznaczonych na jego utrzymanie: żywności, odzieży, mieszkania itp., ale również – odpowiednio do wieku – zapewnienie mu niezbędnego wykształcenia i przygotowania zawodowego, a także możliwości korzystania z dóbr kulturalnych.

Zaspokojenie takich potrzeb wyższego rzędu, zwłaszcza w odniesieniu do dziecka, jest w rozwiniętym społeczeństwie istotnym elementem procesu wychowawczego, rozumianego jako kształtowanie osobowości, charakteru i postawy obywatelskiej oraz przygotowanie do samodzielnego życia.

11. Fakt zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych uprawnionego kosztem znacznego wysiłku osoby współzobowiązanej do alimentacji albo przez inne osoby, nie zobowiązane, nie wyłącza ustawowego znamienia narażenia na niemożność zaspokojenia tych potrzeb.

W odróżnieniu od poprzedniego stanu prawnego do wypełnienia ustawowych znamion przestępstwa określonego w art. 186 k.k. wystarcza samo narażenie uprawnionego do alimentacji na niemożność zaspokojenia jego podstawowych potrzeb życiowych, pozostające w związku przyczynowym z uchylaniem się sprawcy od ciężącego na nim obowiązku alimentacyjnego.

Okoliczność, że w rzeczywistości potrzeby uprawnionego są zaspokajane przez inne osoby, nie wyłącza odpowiedzialności karnej zobowiązanego.

W szczególności stanu zagrożenia wywołanego niepłaceniem alimentów nie usuwa fakt, że potrzeby uprawnionego zaspokaja osoba współzobowiązana do łożenia na jego utrzymanie, jeżeli sama świadczy znacznie więcej, niż na nią przypada, z uszczerbkiem dla swego zdrowia lub własnych potrzeb.

Analogiczna sytuacja istnieje wtedy, gdy koszty utrzymania i wychowania uprawnionego ponosi faktycznie osoba nie obciążona takim obowiązkiem. Dotyczy to także wypadków świadczeń ze strony zakładów opiekuńczo-wychowalnych, i funduszu alimentacyjnego.

12. Zgrupowanie w jednym rozdziale (XXV kodeksu karnego przestępstw przeciwko rodzinie, a także opiece i młodzieży, nie wyłącza możliwości zaliczenia do tej kategorii również przestępstw zamieszczonych poza tym rozdziałem, jeżeli przepisy karne chroniące przede wszystkim inne dobra prawne spełniają jednocześnie rolę ochronną w stosunku do dóbr wymienionych w tym rozdziale.

W wypadku powrotu do przestępstwa bardzo istotne znaczenie dla kwalifikacji prawnej czynu ma ustalenie, czy nowe przestępstwo jest podobne do poprzednio popełnionego, a więc czy zostało skierowane przeciwko temu samemu lub zbliżonemu dobru chronionemu prawem. W związku z tym stwierdzić należy, że poza przepisami rozdziału XXV kodeksu karnego istnieje wiele innych, które określają przestępstwa mogące być skierowane również przeciwko rodzinie, a także opiece i młodzieży, jak np. przestępstwa przewidziane w art.: 153, 161 – jeżeli małoletni jest przedmiotem czynności wykonawczej, 174 – jeżeli przestępstwo dotyczy członka rodziny lub małoletniego, 175, 176 i 177 k.k. – jeżeli przestępstwo popełniono w obecności osoby poniżej lat 15. Umieszczenie tych przepisów w różnych rozdziałach kodeksu karnego spowodowane zostało m. in. tym, że przepisy te chronią także inne dobra, a ponadto mogą być popełnione przez szerszy krąg osób.

13. W sprawach o przestępstwa przeciwko rodzinie – jeżeli sprawcą jest jej członek – szczególnego znaczenia nabierają ogólne zasady sądowego wymiaru, kary, które powinny mieć na względzie zarówno zapobieganie powtarzaniu się tych przestępstw, jak i unikanie doprowadzenia do rozbicia rodziny, gdy

istnieją szansę jej utrzymania.

Zasady sądowego wymiaru kary za przestępstwo przeciwko rodzinie, w razie popełnienia go przez jej członka, muszą uwzględniać m. in. to, że celem kary jest w takim wypadku wdrożenie sprawcy do rzetelnego wypełnienia swoich obowiązków wobec rodziny i kształtowanie poczucia odpowiedzialności za jej prawidłowe funkcjonowanie. Sądy, stosując te zasady i indywidualizując je w konkretnych sprawach, powinny wymierzać przede wszystkim kary o charakterze wolnościowym, aby – jeżeli istnieje szansa utrzymania rodziny – nie doprowadzać do jej całkowitego rozbitcia.

Z tych względów należy każdorazowo rozważyć:

a) w wypadku przestępstw uchylania się od alimentacji – możliwość warunkowego umorzenia postępowania z jednoczesnym zobowiązaniem sprawcy do naprawienia szkody przez zapłacenie zaległych rat alimentacyjnych;

b) w sprawach o występki zagrożone karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy (art. 161, 162, 185, 186 k.k.), za które nie należałoby wymierzać kary surowszej niż 6 miesięcy – celowość orzeczenia na podstawie art. 54 k.k., zamiast tej kary, kary ograniczenia wolności;

c) w sprawach o występki zagrożone przemiennie pozbawieniem wolności, ograniczeniem wolności lub grzywną (art. 163 § 2, 177 k.k.), a także z zastosowaniem art. 57 § 3 ust. 3 k.k. – możliwość wyboru innych kar niż pozbawienia wolności w tych wszystkich wypadkach, gdy cele zapobiegawcze i wychowawcze oraz społecznego oddziaływania mogą być osiągnięte bez izolowania skazanego w zakładzie karnym.

Wymierzając karę ograniczenia wolności, sądy powinny jak najszerzej korzystać z możliwości zobowiązania skazanego do naprawienia szkody zgodnie z art. 35 k.k. oraz zobowiązać go – zgodnie z art. 34 § 1 k.k. – do wykonania nieodpłatnej dozorowanej pracy na cele publiczne, a w wypadku, gdy sprawca czynu nie pracuje, ani nie podejmuje pracy zarobkowej, mimo braku przeszkód ku temu, skierować takiego sprawcę do odpowiedniego zakładu pracy w celu zatrudnienia.

W razie skazania na karę pozbawienia wolności do lat 2 należy rozważyć, czy nie zachodzą przesłanki określone w art. 73 k.k. (pozytywna prognoza i brak przeciwwskazań ze względu na społeczne oddziaływanie kary).

Orzekając karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, należy rozważyć konieczność nałożenia na skazanego obowiązków określonych w art. 75 § 2 k.k., a w szczególności: naprawienia szkody, wykonywania obowiązku łożenia na utrzymanie innej osoby, wykonywania pracy zarobkowej, powstrzymywania się od nadużywania alkoholu, poddania się leczeniu odwykowemu.

Nałożenie określonych obowiązków oraz kontrola ich wypełniania z możliwością ich zmiany (art. 77 k.k.) i zarządzenia wykonania kary w wypadku uchylania się od nich (art. 78 k.k.) powinny służyć wdrażaniu sprawcy do przestrzegania porządku prawnego oraz pozytywnemu kształtowaniu jego postawy i zachowania się.

Potrzeba zapewnienia właściwego wykonywania przez skazanego nałożonych nań obowiązków oraz kontrola jego postępowania powinny każdorazowo powodować rozważenie oddania skazanego pod dozór, o którym mowa w art. 76 § 2 k.k., albo uzależnienie warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności od poręczenia organizacji społecznej, instytucji lub osoby godnej zaufania.

Możliwość nałożenia na skazanego obowiązków przewidzianych w art. 75 § 2 k.k. powinna być również rozważana przy podejmowaniu decyzji co do warunkowego przedterminowego zwolnienia z zakładu karnego (art. 94 k.k.).

Ze względu na to, że – jak wskazują doświadczenia praktyki,

– w przeważającej liczbie wypadków podłożem przestępstw przeciwko rodzinie jest nietrzeźwość sprawców,

nadużywanie przez nich alkoholu oraz prowadzenie pasożytniczego trybu życia

– sądy powinny traktować te okoliczności jako obciążające i wpływające na surowszy wymiar kary.

Również surowszego wymiaru kary wymagają wypadki przestępstw popełnionych w warunkach recydywy oraz szczególnie okrutnego postępowania sprawcy przestępstwa określonego w art. 184 k.k. i wyjątkowo długiego uchylenia się od wykonywania obowiązku alimentacyjnego, zwłaszcza wtedy, gdy skokiem tych przestępstw są poważne następstwa.

14. Duże znaczenie w zakresie ograniczenia Demoralizacji młodzieży przez sprawców przestępstw przeciwko rodzinie, a także opiece i młodzieży, ma prawidłowe stosowania kary dodatkowej pozbawienia praw rodzicielskich lub opiekuńczych.

Uznając potrzebę wzmocnienia ochrony małoletnich przed demoralizującym wpływem tych rodziców czy opiekunów, którzy wkroczyli na drogę przestępstwa, kodeks karny zwiększył zakres stosowania kary dodatkowej pozbawienia praw rodzicielskich lub opiekuńczych, dopuszczając jej orzeczenie w wypadkach, popełnienia przestępstwa na szkodę małoletniego lub we współdziałaniu z nim albo w okolicznościach, w których czyn mógł stanowić gorszący przykład dla małoletniego. Chodzi o każdego małoletniego, a nie tylko tego, nad którym sprawca sprawował władzę rodzicielską lub opiekuńczą. Orzeczenie tej kary jest fakultatywne i może dotyczyć nawet osoby, która nie sprawuje władzy rodzicielskiej. Za kryterium decydujące o wymierzeniu tej kary i czasie jej trwania należy przyjmować wzgląd na zabezpieczenie interesów dziecka w zakresie wychowawczym i pozbawienie sprawcy wpływu na proces wychowania dzieci lub małoletnich, nad którymi dotychczas sprawował władzę rodzicielską albo opiekę, ewentualnie mógłby sprawować w przyszłości.

Waga decyzji w tej kwestii zobowiązuje sąd do zebrania przed jej podjęciem dokładnych informacji o tym, jak oskarżony wywiązywał się dotychczas ze swoich obowiązków rodzicielskich.

15. Dobór najtrafniejszego Środka karnego oraz skuteczność przeciwdziałania przestępczości przeciwko rodzinie zależy w dużym stopniu od sprawności postępowania karnego.

W sprawach z zakresu prawnokarnej ochrony rodziny – ze względu na ich swoisty charakter – wielkiego waloru nabiera zagadnienie sprawności postępowania karnego, w toku którego organy procesowe powinny ze szczególną troską dbać o wydobycie wszystkich elementów mogących oddziaływać wychowawczo i zapobiegawczo.

Uwzględnić przy tym należy m. in., że sytuacja procesowa pokrzywdzonego – jeżeli oskarżonym jest członek jego rodziny – jest z reguły trudna, gdyż często jego zeznania są podstawowym albo jedynym dowodem popełnienia przestępstwa. Ta sytuacja pokrzywdzonego nakłada na organy prowadzące postępowanie karne, a zwłaszcza na sąd, obowiązek zapewnienia pokrzywdzonemu pełnej, pozbawionej obaw swobody składania zeznań i ochrony jego praw w tym zakresie. Należy również w miarę możliwości unikać wielokrotnego przesłuchiwanie pokrzywdzonego co do tych samych okoliczności lub okoliczności ustalonych już innymi dowodami i nie budzących wątpliwości. W szczególności zaś należy unikać zbędnego przesłuchiwanie nieletnich w charakterze świadków.

Charakter przestępstw przeciwko rodzinie i potrzeba szczególnie trafnego doboru środków karnych może uzasadniać udział przedstawiciela społecznego w postępowaniu sądowym.